

Raija BARTENS (Göttingen)

Yrjö Wichmann: Syrjääniläinen sanaluettelo vuodelta 1722

Venäjän tieteellisissä arkistoissa säilytettyjä 1700-luvulta peräisin olevia samojedikielten sanastoaineksia käsittelevässä selvityksessään E. Helimski mainitsee D. G. Messerschmidtin papereiden joukossa Pietarin Tiedeakatemian arkistossa (Arhiv Akademii nauk) olevat muut suomalais-ugrilaiset sanastoaineokset (Helimski 1993: 251). Sellainen on arkistoyksikköön AAN, f. 98, op. 1, No. 35 sisältyvä käsikirjoitus "Vocabularium polyglotton Tataricum adornatum a Daniele Gottlieb Messerschmidt Med.D. in itineribus per Siberiam et circumiacentem Tattariam Magnam ab a. 1720". Käsikirjoitus sisältää nganasaanin ja selkupin sanastoa. Lisäksi "the manuscript contains lists of words from two Siberian Tatar dialects (pp. 2–12, 16–20 ob.), Komi ("Permeckische Wörter", pp. 12 ob.–16), Ket ("Dencka-Asstiacki ad Jenizee et Jelugúi", pp. 22–22ob.), Evenki (pp. 25–25 ob.)" (Helimski mts.). Helimski mainitsee tästä käsikirjoituksesta, että "the lists of words in this manuscript mostly coincide with those found in Messerschmidt's diaries, see Messerschmidt 1964: 70–71 (Ngan), 66–67 (SelkNo)" (mts.). Kyseessä on Messerschmidtin Berliinissä vuosina 1962–1977 julkaistujen matkapäiväkirjojen 2. osa: D. G. Messerschmidt. Forschungsreise durch Sibirien 1720–1727. 1–5. (1. osa v. 1962:) Herausgegeben von E. Winter und N. A. Figurovskij. Mit einem Vorwort von W. Steinitz und A. V. Topčiev. (Osat 2–5 vv. 1964, 1966, 1968, 1977:) In Verbindung mit zahlreichen Fachgelehrten herausgegeben von E. Winter, G. Uschmann und G. Jarosch. Berlin. Messerschmidtin käsikirjoitukseen sisältyvä komin kielen sanaluettelo ei kuitenkaan ole tässä julkaisussa mukana.

Vielä Helimskin selvitykseen palaten: Helimski on todennut, että toinen arkistoyksikkö, AAN, f. 98, op. 1, No. 36 sisältää paitsi tundraenetsin ja nganasaanin sanastoa myös "lists of words from Hungarian, Finnish, Mordvin, Udmurt, Komi, Mansi, Mari, Khanty" (monen muun kielen ohella; Helimski jatkaa luetteloa: "Yakut, Siberian Tatar, Evenki, Manchu, Upper Tungus (?), Kalmyk, Bukharan [= Uzbek], Tangut [= Tibetan], Chinese, Kamchadal"; Helimski, mts.). Matkapäiväkirjoissa on julkaistu Messerschmidtin Siperian-matkansa aikana tallentamaa mansilaista sanastoa (5: 111) sekä hantilaista sanastoa (4: 243–247, 249–250, 254–256, 263–265, 267–270, 273–275), mutta ei muiden mainittujen suomalais-ugrialaisten kielten sanastoa. Messerschmidtin alkumatkan päiväkirjat ovat kadonneet. Hänen matkareittinsä on kuitenkin tältäkin osin tiedossa (Messerschmidt 1962: 24): Danzig – Riika – Pietari, täältä tsaarin laivaston mukana Suomeen ("nach Hangut") ja takaisin, Pietarista Moskovaan, Moskovasta Kasaaniin ja Tobol'skiin "in der Suite des Envoyé Izmailov". Messerschmidtin udmurtilaisen materiaalin on julkaissut V. V. Napol'skih vuonna 2001. Sen Messerschmidt on koonnut Euroopan puolella, Čepca-joen varren udmurtilaiskylissä joulukuussa 1726 (Napol'skih 2001: 8). Edellä mainitun, edelliseen Pietarin Tiedeakatemian arkiston yksikköön kuuluvan komilaisen sanaluettelon ("Permeckische Wörter") Messerschmidt on saanut Siperiassa, Krasnojarskissa.

Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkistoon talletettujen Yrjö Wichmannin papereiden joukossa on käsikirjoitus, joka käsittelee tätä Messerschmidtin kominkielistä sanaluetteloa. Se on ilmeisesti sen esitelmän teksti, jonka 26-vuotias Wichmann piti Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokouksessa v. 1894: "Saksalaisen matkustajan D. G. Messerschmidtin syrjääniläisestä sanaluettelosta v:lta 1722" (Vuosikertomus 1894: 6). Vaikka Wichmann itse ei olekaan tekstiä julkaissut, pitää tämän kirjoittaja, Wichmannin tekstin myöhäinen lukija, kuitenkin sen julkaisemista aiheellisena, koska painetuissa, tutkijain käyttöön saatetuissa Messerschmidtin päiväkirjoissa komilainen sanaluettelo ei ole mukana. Wichmannin tekstin julkaiseminen ei mitenkään heikennä nuoren Wichmannin tutkijanarvoa, vaan täydentää vain kuvaa tämän suuren tutkijan tutkimustyöstä. Seuraavassa Yrjö Wichmannin käsikirjoitus.

* * * * *

Eräs syrjääniläinen sanaluettelo v:lta 1722

Työskennellessäni viime joululomalla Pietarin Tiedeakatemian kirjastossa, huomautti akateemikko Salemann minulle m.m. erästä pientä käsinkirjotettua vihkosta, jota säilytettiin akatemian Aasialaisessa Museossa. Vihon kansilehteen on kirjoitettu: "Vocabularium polyglotton Tattaricum adornatum a Daniele Gottlieb Messerschmidt, Med.D. In itineribus per Sibiriam et circumjacentem Tattariam Magnam ab A^o 1720 usque in A^{um} 17[23]."

Aluksi on kirjasessa "Einige Turcksche oder Tattersche vocabula, so in Tobolski von die Bucharen bekommen" y.m. paikoista. Sitten seuraa, kesken eri paikoista saatuja tatarilaisia sanaluetteleita, eräs pieni syrjääniläisenkin sanaluettelo, jonka Messerschmidt sanoo kirjottaneensa erältä "Krasnojahr"-issa oleskelevalta kirjotuksen ja luvun taitavalta permjakkilaiselta 2 p:nä huhtikuuta 1722. Permjakkien, s.o. syrjäänien sanoo hän olevan oikeastaan ostjaakkeja, joita puolestaan on monta eri haaraa, ja ehkäpä samojeedi-ostjaakkeja. He asuvat muka valkeasta merestä alaspäin Wiena-jokea myöten.

Syrjääniläisen sanaluettelon otsakirjoitus on kokonaisuudessaan näin kuuluva:

"Folgende Permeckische wörter habe von einem Permecken, so fertig schreiben und lesen konte, in Krasnojahr empfangen d. 2 April 1722. NB. Die Permecken schreiben ihre Sprache mit Russische buchstaben, weil sie keine eigene haben. Sie sind eigentlich Ostiacken (deren aber wieder viel particuläre abstämlinge sind) und vielleicht Samojedische Ostiacken. Vom weissen meer gegen die Dwina herunter wohnende. etc."

Aluksi on sanaluetteloon otettu lukusanat 1–21 sekä luvut 32, 43, 54, 65, 76, 87, 78 ja 109. Sitten on mainittu persoonapronominien genetiivimuodot, jonka jälkeen varsinainen sanaluettelo alkaa. Siinä on paitse yllämainittuja lukusanoja ja pronomineja yhteensä 153 sanaa käsittäen tavallisimpia adjektiiveja sekä substantiiveja, joiden viimemainittujen joukossa eläinten nimiä erityisesti on huomattu. Wiedemannilla on nähtävästi ollut Messerschmidtin sanaluettelo käytettävänänsä, vaikkei hän siitä missään mitään mainitse. Kuitenkaan ei W. ole niitä kirjottanut niin, kuin ne alkuperäisesti ovat, vaan on hän ne muodostellut oman mielensä mukaan. Sulkumerkkien sisään on W. aina Messerschmidtiltä lainatun sanan jälkeen asettanut P:n, jolla hän tarkoittaa sanan kuuluvan permalaiseen murteeseen. Hyvin otaksuttavalta tämä ensin tuntuukin sentähden, että Messerschmidt kielimestariaan kutsuu permjaakki-

laiseksi. Tarkastaessani lähemmin sanaluetteloa olen kumminkin ruvennut suuresti epäilemään tätä seikkaa ja pidän paljon luultavampana, että sanat ovat lähteneet jonkin pohjasempana olevan länsimurteen, ehkäpä *Sysolanmurteen* alalta kotosin olevan syrjäänin suusta. En ole tällä kertaa tilaisuudessa laveammin perustamaan arveluani. Mainitsen vaan muutamia seikkoja, jotka sellaiselle otaksumiselle kuitenkin mielestäni antavat kyllin tukea. Ensiksikin on sanaluettelon 153 sanasta noin 30 sellaista sanaa, joita ei ole Rogovin permalaisessa sanakirjassa, vaan joiden sijasta käytetään jotain muuta sanaa. Useimmat näistä 30:sta sanasta löytyvät kuitenkin muissa murteissa, m.m. *Sysolan*.

— Perman *-it*, *-öt* -päätteisiä adjektiiveja vastaa kuten muissakin murteissa *-id*, *-öd*. — Monikon merkki on *-jas*, eikä *jes*, kuten permassa. — Kymmen luvut 30–60 muodostetaan päätteellä *-min*, eikä yhdistämällä *das* (= 10) -sanana kanssa kuten permassa.

Tässä yhteydessä huomattakoon myös M[esserschmidtin] tiedonanto permalaisten asuinpaikoista, jonka hän kai oli saanut kielimestariltaan ja joka sekin puolestaan viittaa siihen, että tämä viimeainittu oli kotoisin pohjasempata kuin nyk. permalaisten alueelta.

Mitä muuten itse sanavarastoon tulee, niin on siinä noin 16 sanaa, joita ei ole missään muualla kirjaan pantuna.¹ Parilla näistä on vastineita votjaakista. Huomattavia ovat muutamat kaksitavuisina kirjoitetut sanat, joilla nyk. kaikissa sekä syrjäänin että votjaakin murteissa on yksitavuiset vastineet. Nämä sanat ovat seuraavat: *s(e)hode* : *šöd*, musta; *üshe* : *īj*, lammas; *méeshe* : *mež*, oinas; ja *vudse* : *vudž*, joutsi.

Mitä sanain kirjoitustapaan tulee, niin ei siltä tietenkään sovi odottaakkaan ehdotonta johdonmukaisuutta ja tarkkuutta. Š:n merkitsee M. melkein aina sch:lta, sh sitävastoin näkyy merkitsevän milloin muljeerattua s:ää (š) milloin ž:tä tai ž:tä. Muuten näyttää mulj. jääneen merkittä. Nyk. ö:ta vastaa säännöllisesti o. — Välistä on korkoakin merkitty. Huomattavaa on myös, että vokaalien pituuttakin on merkitty vokaalimerkin kahdistamisella.

Waikka Messerschmidtin sanaluettelo aineen puolesta ei olekaan kovin laaja ja runsas, niin on se kuitenkin siitä merkillinen, että se on vanhin tietoomme tullut sanaluettelo permalaisesta kieliryhmästä ja Pyhän Tapanin pyhäinkuvakirjotusten jälkeen vanhin syrjääninkielen muistomerkki.

Ote erästä Pietarin Tiedeakatemia Aasialaisessa museossa löytyvästä vihosta: [Aluksi Wichmann esittää jo mainitun vihon nimen, ja Messerschmidtin niin ikään edellä mainitut tiedot kielenoppaasta, tallennuspaikasta, ja Messerschmidtin ajatukset tämän kielen ja ostjakin yhteyksistä, samoin kuin ilmoituksen kielenpuhujien asuinpaikoista. Sitten seuraa:]

Ihre Zahlen sind also:

- 1) Ottick. 2) Kéek. 3) Kuijm. 4) Niöl. 5) Wit. 6) Qvatt. 7) Sisim. 8) Kokiámes. 9) Okmás. 10) Das. 11) Das-Ottick. 12) Das-Kéek. 13) Das Kuijm. 14) Das-Niöl. 15) Das-Wit. 16) Das-qvatt. 17) Das-sisim. 18) Das-kokiames. 19) Das-Okmas. 20) Küse. 21) Küse Ottik. 32) Komin-Kéek. 43) Nelamen-Kuim. 54) Vetymen-Niöl. 65) Qvatymen-Vitt. 76) Sisim-das-qvatt. 87) Kokiames-das-sisim. 98) Okmas-das-kokiames. 109) Sho-okmas.

Pronomina sind folgende:

Méem Wéeros	Mein Mann	Meus
Menam Eénias	Mein Weib	Mea
Gotthur		
Teead	dein	Tuus
Síalan	sein	Suus
Mian Eéniasjash	Meine ² Weiber	Meae Uxores
Tian Gotthurias	deine ³ Weiber	
Níalan Gotthurias	Ihre Weiber	
Üdshed	Groß	Magnus [69a W!]
ÿtschet	klein	Parvus [67b W!]
ÿtschetijk	kleinchen	Parvulus Diminutivè [68a]
Wesküdd	gerade	Rectè [324b W!]
Bur	Gútt	Bene adverbialiter [20a]
Omoël	böse	Malè adverbialiter [184a W!]
Loos	Grün	Viridis adjectiva [138b 'blau' W!]
Gordidt	Roth	Ruber [53b, SSKZD 88b W!]
Jeddsidd	Weiß	albus [74b W!]
Sehode	Schwartz	niger [246a W!]
	Gelbe	
	blau	
Kurijd	Gerbe ⁴ scharff	acris [128a W!]
	leichte	
	schwer	
	Warm	
	Heiß	
	kalt	
	süß	
	bitter	
	weich	
	Hart	
	stark	
	schwach	
	steiff	rigidus
	biegsam	flexilis
	trocken	
	Naß	

	licht	
	finster	
Jén	Gott	Deus [75a W!]
Jén-Kann	König	Rex [vanhentunut sana <i>kan</i> : <i>Kankar</i> = Moskova, "kaaninkaupunki", on nykykieleen elvytetty]
Mort	Mensch	Homo [163a W!]
Au-mort	Mansbild	Mas. [2b W!]
Een-mort	Weibsbild	Foemina [66b W!]
Wéerös	Ehemann	Maritus [322b W!]
Eenias	Ehefrau	Uxor. it. gotthurr [olisiko Eenias kuitenkin mon. nominatiivimuoto?, gotthur: WU 54b]
Ay	Vater	Pater [WU 2b W!]
Mamma	Mutter	Mater [151a W!]
Sonn	Sohn	Filius. Puer [357a W!]
Nýll	Tochter	Filia. Virgo [169b W!]
	Herr	
	Knecht	
	Magd	
Osch	Stier	Taurus [46a W!]
Moss	Kuh	Vacca [155b W!]
Kunannie	Kalb	Vitulus [W!]: <i>kukań</i> (125b), udm. <i>kuńan</i>]
Woll	pferd	Eqvus [328b W!]
Ponn	Hund	Canis [212b W!]
Ash	bär	Ursus [186a W!]
Kýberda	Elend	Alce [Žilina 1975: 192b: ylä-Sysola, Grivan kylä <i>кыбөрда</i> . Wichmann oletti sanaa samojedilaiseksi lainaksi: Wichmann 1903: 176, samoin sittemmin Rédei: 1963: 281. W!: Wiedemann <i>kjörda</i> ?] ⁵
Kotsch	Haase	Lepus [100a W!]
Nýs	Zobel	Cebella [178b W!]
Urr	Eichorn	Sciurus [314a W!]
Rudsch	fuchs	Vulpes [227a W!]
Ládschek	Vielfras	Gulo [134b]
Kann	Katze	Felis [88b W!]
Pors	Saus	Sus [213b W!]
Pors-py	Furchen	Porcellus [202a W!]

Sehöd-Buhss ⁶	Hermelin	Herminius [14a W!]
Üshe	Schaff	Ovis [72b W!]
Méeshe	Widder	Aries [153b W!]
	Wolff	Lupus
	Luchs	Lynchs
	Marder	Mustela sylvestris
	Dachs	Melis
	bieber	Fibra Castor
	Iltiß	Chorock
	Otter	Lutra
	bock	Caper
	Ziege	Capra
	Zickel	Noedus
Léebatsch	Vogel	Avis. Volucris [135b, SSKZD 209b. W!]
Kutsch	Adler	Aquila. NB. Inde: Karagusch [131a W!]
Kréetschett	Weißer falck	Accipiter albobarius [< ven.]
Kürnesch	Rabe	Corvus [110a W!]
Ráaka	Krahe	Cornix cinerea vulgaris [220b W!]
Tschalkán	dohle	Monedula [293b W!]
Kátscha	Älster	Pica faria [r?] [90a W!]
Kukscháh	Margvard	Pica glandaria [< ven.]
Kirr	Schwartzer Specht	Picus niger [109a W!]
Shush	Adler-Eüle	Bubo [255b W!]
Petuch	Hahn	Gallus [196a < Russ.]
Tschipán	Henne	Gallina [301a]
Dóshmar	Auer-Hahn	Urogallus major [30a W!]
Tárr	Birk-Huhn	Tetrao [271a W!]
Bäydack ⁷	Schnee-Huhn	Lagopus [9a W!]
Ssiöla	Haselhuhn	Attagen [247a W!]
Qvaat-kan	Wachtel	Coturnix [132b]
Kulick		Numenius [F 502a < Russ.]
Düdict	Taube	Columba [25a W!]
Sérna	Fechter	Avis pugnax [359a, F 1289b, SSKZD 130a]
Pysdrick	Kibitz	Vanellus
Turíj	Kranich	Grus [286a W!]
Tscháppla	Reiher	Ardea [< ven.]
Üllinn	Storch	Ciconia [< ven.? v.Strahlenberg 1730: 352: "Eulen. In Siberien bey der Stad Crasnoyahr hin giebt es eine Art, die so

groß wie eine Calecuthische Henne, aber
dabey Schnee weiß. Die Russen nenne
solche Lün, auch Ulün”]

Jush	Schwan	Cygnus [84b W!]
Dsódsheck	Gaß	Anser [38a W!]
Dsydátsh	Ente	Anas [360b W!]
Sírdshick	Bachstelze	Motanilla [236b W!]
Worobei	Sperling	Passer [347b < ven.]
Tschikísch	Schwalbe	Hirundo [300a W!]
Gagára	Lomme	Colymbus [52a < Russ. W!]
Schobdij	Weitzen	Triticum [263a. W!: P <i>ogdi</i>]
Ankisch	Erbsen	Pisum [3b W!]
Kontúsh	Hanfsaat	Cannabis [97b]
Schabdi-j-Koidús	Leinsaat	Linum [255a, 95b]
Kúschman	Rettig	Raphanus [130a. Tschuw.]
Shiörtni	Rübe	Rapa [253a. Tschuw.]
Ýdshas	Stroh	Gramen [65a]
Turun	Heu	Foenum [286a W!]
Ma	Honig	Mel [149a W!]
Schýsch	Wachs	Cera (Cercus) [251a]
Goss	Unschlit	Sebum [60b]
Jur	Haupt	Caput [84a]
Sijn	Auge	Oculus [250a]
Nürr	Nase	Nasus [170a]
Küll	Zunge	Lingva [105b]
Pijn	Zahn	Dens [203b]
Pijnias	Zähne	Dentes
Kýrim	Hand	Manus [109b]
Kock	Fuß	Pes [114b]
Womm	Mund	Os; oris [345b. W!: P <i>öm</i>]
Péel	Ohr	Auris [193a]
Shi	Haar	Crinis [248a]
Jur-shi	Haupthaar	Capillus [248a]
Jen-wiéld	Himmel	Celum (dei fornix) [F 313b]
Toll	Luft; Wind	Ventus; Aër [274b W!]
Wà	Waßer	Aqva [316a]
Bi	Feuer	Ignis [14a]
Mu	Erde	Terra [163b]
Schondi	Sonne	Sol [265a]

Tolish	Mond	Luna [275a]
Kooddshul	Stern	Stella [114a W!: P <i>köd'zyl</i>]
Luun	Tag	Dies [142b]
Wojj (Wuij.	Nacht	Nox [344a]
Wichmann: Eri musteella ja käsialalla)		
Tulish	Frühling	Ver [283b]
Gashom	Sommer	Aestas [61a]
Arr	Herbst	Autumnus [3b]
Toll	Winter	Hijems [275a W!]
Sárijdsh	Meer	Mare Oceanus [230b]
Tij	See	Stagnum. Lacus [276b]
Ju	Amnis	Strohm [82a]
Schor	Fluvius	Fluß [265b]
Lüa	Sand	Arena [139a]
Soji	Thon	Argilla [252a W!]
	Stein	Lapis
	Berg	Mons
	Felße	Rupes
	Tahl	Vallis
	Hügel	Collis
	Uffer	Ripa
ýrgann	Ertz	As [71a 'Kupfer'. W!]
Gord-ýrgann	Kupffer	Cuprum [71a]
Lass-ýrgann	Meßing	Arichalimu (?)
Óshisch	Zinn	Stannum [187a W!]
Söd-Oeshwesch	Bleij	Plumbum
(Wichmann: Eri musteella ja käsialalla)		
	Zwicksilber	Mercurius
Kort	Eisen	Ferrum [98a]
Eésisch	Silber	Argentum [43a W!]
Sáarnij	Gold	Aurum [354a W!]
Schij	Speiß	Hasta. Iaculum [261a]
Púurt	Meßer	Culter [219a]
Tschéer	Axte	Securis [296b]
Póort	Großer Keßel	Ahenum [200b W!]

Radsh	Klein Keßel	Ahenulum [221a]
Gürnetsch	Topff	Olla fictilis [57a < Russ.]
Noi	Tuch	Pannus [171a]
Kámka	Damast	Sericum [88b < Russ.]
Doràh	Leinwandt	Linteamen [23b W!]
Dárom	Hemlde	Inducium [24a]
Páss	Petzrock	Pelliceum [191a]
Dúkos	Tuchen-Kleid	Tunica [31a W!]
Schabúr	Leinen-Kleid	Vestis lintea [255a < Russ.]
Schabka	Mitze	Mitra [256b < Russ.]
Gatsch	Hosen	Femoralia [50b < Russ.]
	Strümpffe	
	Schuu	
	Stieffeln	
	Schrittschuhe	
Doddie	Schlitten	Traha [26a]
Onírr	Sattel	Ephippium [45b, Tschuw. SSKZD 331b]
Wonn	Gürtel	Zona [329b W!]
Keepisch	Handschu	Chirotheca [100b]
Wudshe	Bogen	Arcus [350b W!]
Neoll	Pfeil	Telum [176b W!]
Néebock	Buch	Liber [175a, SSKZD 199b]
Ssól	Saltz	Sal [238a]
Nénn	Brot	Panis [173b]
Puisch	Meel	Farina [209a]
Loas	Es wird	Fiet [141b]
Kurijd-Wa	brandtwein [128a]	
Dárij	Pulver	Pulvis pyrius
Karr	Stadt	Urbs [88b]
Koodshul	Ämeiß	Formica. (Stella). [114a]

Kopioitu Pietarissa 8. I. 1894.

* * * * *

Tähän loppuu Wichmannin käsikirjoitus. Wichmann on siis todennut, että nämä ”Permeckische Wörter” eivät ole Permin komia vaan pohjoisempaa kielimuotoa, varsinaista komia, mahdollisesti Sysolan murrealueen edustusta. Joka tapauksessa sanat ovat sellaiselta varsinaisen komin alueelta, jossa alkuperäinen *l*-äänne on kaikissa sana-asemissa säilynyt. Kuten Wichmann huomauttaa, Messerschmidtin krasnojarskilaisen kielenoppaan antama tieto,

jonka mukaan kielenpuhujat asuvat ”valkeasta merestä alaspäin Wiena-jokea myöten” sopii myös paremmin varsinaiskomin kuin Permin komin puhujiin. Voi myös huomauttaa, että osa Luzan murteen puhujista nimittää vieläkin itseään permjakeiksi (Žilina 1985: 6). On mahdollista, että lähes 300 vuotta sitten Luzan naapurimurteen, läheisen Sysolan murteen puhujatkin pitivät itseään permjakkeina.

Messerschmidtin mukana Krasnojarskissa oli kapteeni Tabbert, sittemmin aateloituna von Strahlenberg. Hänellä on myös ”Permecki”-kielen sanaluettelo jo 1730 painetuksi tulleen teoksensa kieliryhmiä kuvaavassa taulukossaan. Messerschmidtin sanaluetteloa hän ei kuitenkaan ole käyttänyt hyväkseen eikä ole tietoa, missä hän on oman ”permeckiläisen” sanaluettelonsa tallentanut.⁸ Hän esittelee kielenpuhujat näin: ”Permecki nennen sich selbst Comi oder Sudacki, wohnen in Gross-Permia.” Suur-Permiällä hän kyllä tarkoittanee nimenomaan eteläisempää komilaisaluetta, Permin komin puhujien aluetta. Mitä hänen esittämäänsä Comi-nimitykseen tulee, niin Permin komin puhujatkin nimittävät itseään komeiksi (nimitys permjakki on toisten, venäläisten, antama. Mistä lie peräisin v. Strahlenbergin esittämä nimitys Sudacki?!). v. Strahlenbergin lyhyt ja merkinnältään vaatimaton sanaluettelo ei anna kiinnekohtaa sen edustaman murteen määrittelymiseen. Siinä on sekä Zunge Kill että Pferd Wow eli kahtalainen *l*-edustus. Merkillinen Stern, Kizillas -sana näyttää saaneen varsinaiskomilaisen monikonpääteen (*jas*), substantiivi kuitenkin näyttää pikemmin udmurtilta (*kižil'i*) kuin varsinaiskomilta (*kod'zul, kod'žil, kod'žuv*) tai Permin komilta (*köd'žil, köd'živ, köd'žuv*). Wichmannin oletus Messerschmidtin kielennoppaan sysolalaisesta murretaustasta ei kuitenkaan v. Strahlenbergin ”permecki”-määritelmään kumoudu.

v. Strahlenberg puhuu paitsi ”permekeistä” myös syrjääneistä, heistä kylläkin ostjakeilta, hanteilta, kuultua hantinkielistä nimeä (*sārān, šārān*; DEWOS 1372) käyttäen, mutta ei suhteuta ”permeckejä” ja ”sarāneja” toisiinsa. v. Strahlenbergin kielitaulukossa esim. ei puhuta syrjäänistä, ja permiläisistä kielistä mainitaan kaksi, Permecki ja Wotiaki. Messerschmidtin matkapäiväkirjaan kirjoittamassaan jaksossa Tabbert [v. Strahlenberg] kirjoittaa Narymissa 26. elokuuta 1721: ”Ich hörte hier, daß der Ostjaken Ursprung sollte einerlei sein mit die Saränen, und sollten sie in der Sprache etwas Gleichheit haben” (Messerschmidt 1962: 129). Tammikuun 12. päivästä 1722 on toinen Tabbertin Abakanissa kirjoittama⁹ samansisältöinen merkintä: ”Ich hörte heute von einem Bauren, der ein Sirān von Geburt war, daß ihre und der Obischen Ostjaken Sprache in vielen Stücken übereinkommen [einander gleichen] sollte. [Er] hatte die Meinung, daß sie vor uralten Zeiten einerlei Volk gewesen wären, welches akkordieret [übereinstimmt] mit einigen vorigen Nachrichten, ebenfalls dieses betreffend” (Messerschmidt 1962: 171-2).

Wichmannin kopioimassa Messerschmidtin käsikirjoituksessa on ilmaistu samantyyppinen ”permeckejä” koskeva käsitys: ”Die Permecken [– –] sind eigentlich Ostiacken (deren aber wieder viel particuläre abstämmlinge sind) und vielleicht Samojedische Ostiacken”¹⁰

Messerschmidtin sanaluettelosta näkyy, että hänellä on ollut valmis kyselykaavake, joka ei siis ole kokonaan täytynyt. Sanaluetteloitaan Messerschmidt kuljetti mukanaan matkan loppuun. 5. kesäkuuta 1725 hän tekee Irkutskissa inventaaria: ”Reise-Inventarium aller meiner Güter. [– –] Lista des Zelt-Manuskripten-Koffer[s] B. [– –] No. 14. Nomenclaturae tataricae, samojedicae, tungusicae, ostiakicae, permekicae, mungulicae, burjatica etc. (Manuscriptum)” (Messerschmidt 1968: 111). Päiväkirjoissa hän on muutamissa kohdin käyttänyt komilaista sanaluetteloa hyväkseen esittäessään kuvaamilleen eläimille erikielisiä nimityksiä:

Baydäck (1968: 258), Kyberda (1962: 307), Rudsh (1968: 274), Schöd-burss (1968: 267), Ssiöla (1962: 308), Urr (1964: 159).

Viitteet

- 1 Nämä sanat on kirjoitettu v. 1894. Sen jälkeen on ilmestynyt suuria komin muresanakirjoja: Helsingissä 1942 Wichmannin omiin kokoelmiin perustuva Wichmann & Uotila: *Syrjänischer Wortschatz*, Budapestissa 1959 D. R. Fokos-Fuchsin suuri *Syrjänisches Wörterbuch* I–II ja Syktyvkarissa 1961 T. I. Žilinan, M. A. Saharovin ja V. A. Sorvačovan koostama *Sravnitel'nyj slovar' komi-zyrjanskikh dialektov*. Alempana esitettyyn sanaluetteloon on kunkin sanan kohdalle merkitty hakasulkeisiin viittaus johonkin näistä sanakirjoista, ensisijaisesti Wichmannin omaan sanakirjaan. Wichmannin sanakirjasta esitetään vain sivunumero, Fokos-Fuchsin sanakirja merkitään lyhenteellä F ja Kominmaalla ilmestynyt lyhenteellä SSKZD. Wichmann on itse käsikirjoitukseensa merkinnyt sanaluetteloon monen sanan kohdalle oman viitteensä, selvennyksensä. Ne osoitetaan hakasulkeissa merkinnällä "W!".
- 2 lapsus: 'meidän'
- 3 lapsus: 'teidän'
- 4 herbe?
- 5 Messerschmidt sai sanan Krasnojarskissa. Tulkoon mainituksi, että siellä myskihirveä nimitettiin sanalla cabarda: "wie vielerlei Art Hirsche (oder Hornwildtiere) es allhier herumb gebe, nämlich achterlei Arten, als [– –] 4. *Cabarda*" (Messerschmidt 1962: 208). v. Strahlenberg hakusanassaan Hirsche esittää saman: "In Siberien giebt es, was Hirsch-Art ist, neunerley, als [– –] 4.) *Cabarda*, Muscus-Thier. [– –] Diese beyden letztern [Elendthier, Rennthier] sind in den Nordlichen, die andern aber in den mehr mittäglichen Gegenden" (1730: 371).
- 6 Päiväkirjassa (Messerschmidt 1968: 267) sanalla on asu Schöd-burss.
- 7 Päiväkirjassa (Messerschmidt 1968: 258) sanalla on asu Baydäck.
- 8 Hän pääsi lähtemään 28. toukokuuta 1722 Messerschmidtin seurueesta kotimatkalle, takaisin Ruotsiin, vietettyään Siperiassa Pultavan taistelun jälkeen 13 vuotta sotavankeudessa.
- 9 Kun Tabbert ja tämän seuralainen Karl Gustav Schulman 28.5.1722 lähtivät kotimatkalleen, kirjoitti Messerschmidt päiväkirjaan: "Meine Leute, so mir von dato zur Assistenz auf der Reise übrig blieben, waren folgende fünf [– –] von welchen ich aber in literaria functione, die größestenteils in Schreiben und Zeichnen bestehet, wenig oder wohl gar nichts zu hoffen hatte" (1962: 224).
- 10 Matkapäiväkirjassa 2. lokakuuta 1725 Messerschmidt laajentaa selitystä: "weil die Samedinen [Samojeden] und [die] Ostjaken viel Gleichheit in ihrer Sprachen haben, wie die 18. Iunii 1723 zu ersehen [ist], und [es] wird zur andern Zeit Gelegenheit sein, auch diese lumpulski-astiackische Sprache, so eigentlich aus der finnischen stammet, meinem Journale wie die übrigen alle zu inserieren" (Messerschmidt 1968: 246). Messerschmidt erehtyy: kesäkuun 18. päivänä 1723 hän ei ole tehnyt tällaista merkintää päiväkirjaan. Sen sijaan hän on kesäkuun 10:ntenä 1723 kuvannut "ostjakkeja", mutta nämä "ostjakit" ovat keettejä, kuten päiväkirjojen julkaisijat ovat todenneet (Messerschmidt 1964: 64). Tässä Messerschmidtille näyttää sattuneen jokin sekaannus. Näillekin "ostjakeilleen" hän

nimittäin olettaa löytävänsä Suomen- ja Pohjanlahden rannoilta heimolaisia: "Und kann ich in der Wahrheit sagen, daß [ich] in Betrachtung ihrer Sprachen, ihrer äußerlichen Stellung, traits de visage [Gesichtszüge], humeurs [Sitten] und dergleichen nicht wenig Grund zu haben meinete, daß diese Nation für eine Kolonie der Finnländer zu halten sei oder auch, daß die Finnländer sich von diesen abgerissen und zum Sinu Bothnico et Finnico [Bottnischer und Finnischer Meerbusen] sich begeben, welches [ich] aber ändern, so für Historicos zu passieren (ver)meinen, weiter zu untersuchen überlasse" (Messerschmidt 1964: 65–66. Vrt. Stipa 1990: 177).

Kirjallisuus

- DEWOS = Wolfgang Steinitz: *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Berlin 1966–1993.
- Fokos-Fuchs, D. R. 1959: *Syrjänisches Wörterbuch I–II*. Budapest.
- Helimski, Eugene 1993: Samoyedic vocabularies from the 18. century: a list of archive manuscripts. *Ural-Altaische Jahrbücher*, Neue Folge 12: 249–265.
- Messerschmidt, D. G. 1962, 1964, 1966, 1968, 1977: *Forschungsreise durch Sibirien 1720–1727* 1–5. [1. osa v. 1962:] Herausgegeben von E. Winter und N. A. Figurovskij. Mit einem Vorwort von W. Steinitz und A. V. Topčiev. [Osat 2–5 vv. 1964, 1966, 1968, 1977:] In Verbindung mit zahlreichen Fachgelehrten herausgegeben von E. Winter, G. Uschmann und G. Jarosch. Berlin: Akademie-Verlag.
- Napol'skih, V. V. 2001. *Udmurtskie materialy D. G. Messeršmidta*. Iževsk.
- Rédei, K. 1963: Juraksamojedische Lehnwörter in der syrjänischen Sprache. *Acta Linguistica Hungarica* 13: 275–310.
- SSKZD = *Sravnitel'nyj slovar' komi-zyrjanskikh dialektov*. Sostaviteli T. I. Žilina & M. A. Saharova & V. A. Sorvačova. Syktyvkar 1961.
- Stipa, Günter Johannes 1990: *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neupositivismus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 206; Helsinki.
- von Strahlenberg, Ph. J. 1730: *Das nord- und ostliche Theil von Europa und Asia*. Stockholm.
- Vuosikertomus 1894 = Vuosikertomus 2.12.1894. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 13, 3.
- Wichmann, Yrjö 1903: Samojedisches Lehngut im Syrjänischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 2: 165–183.
- Wichmann & Uotila 1942 = *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und herausgegeben von T. E. Uotila. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 7; Helsinki.
- Žilina, T. I. 1975: *Verhnesysol'skij dialekt komi jazyka*. Moskva.
- 1985: *Luzsko-letsckij dialekt komi jazyka*. Moskva.

Raija Bartens

Wartburgweg 2 B

D-37085 Göttingen

Saksa